Nybro kommuns kulturmiljöprogram

SKOGA

Kråksmåla socken

Länsstyrelsen Kalmar län

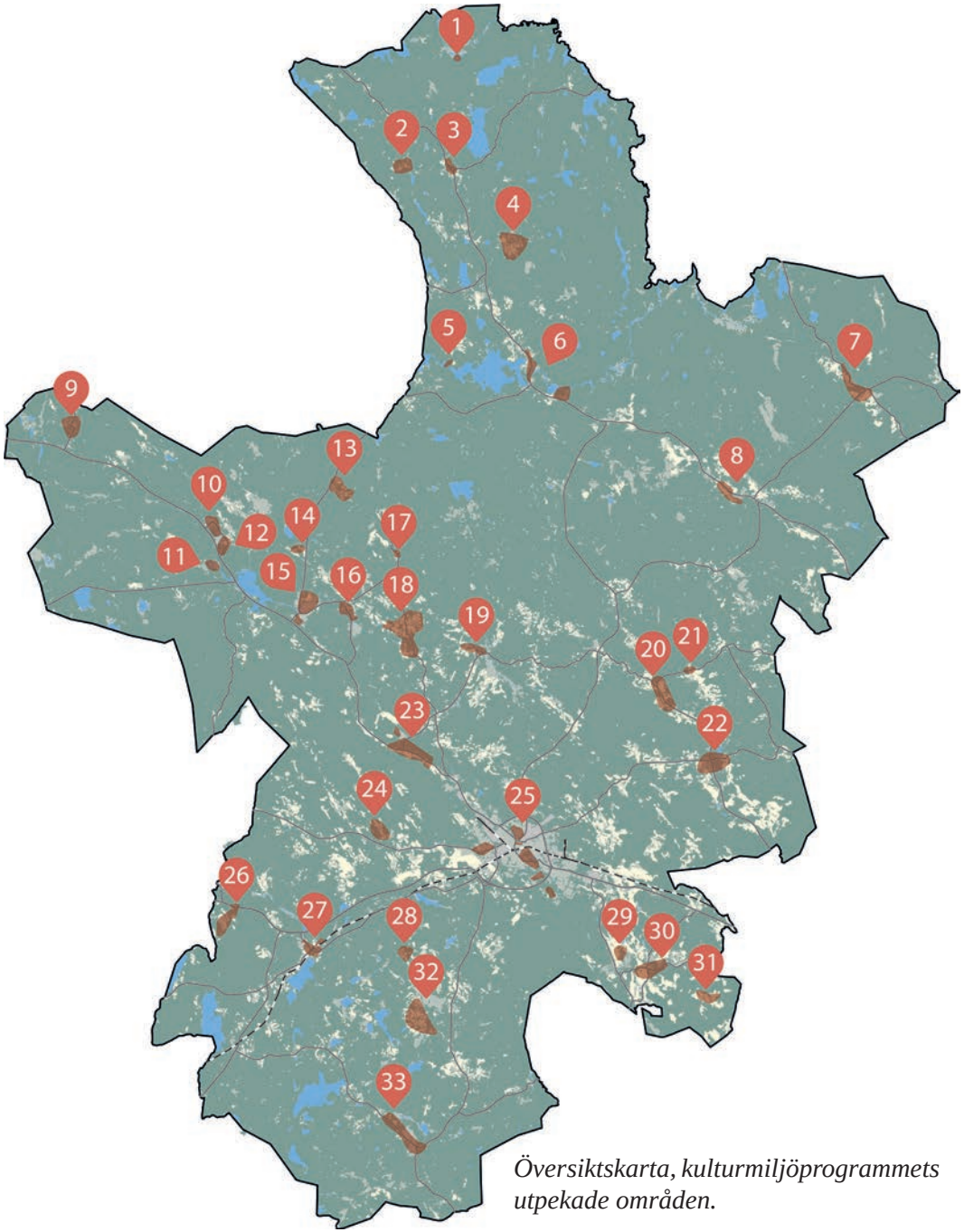
NYBRO KOMMUN

KALMAR LÄNS MUSEUM

Kulturmiljöprogrammet omfattar 33 områden på olika platser i kommunen.

Arbetet möjliggjordes tack vare ekonomiskt stöd från Länsstyrelsen. Kalmar läns museum anlitades för inventering och beskrivning av Kulturmiljöprogrammets områden. Layout och sammanställning har gjorts av Nybro kommun.

1. Skoga
2. Lindshult
3. Kråksmåla
4. Torshult, Torshultamåla
5. Uvafors
6. Alsterbro, Sandslätt
7. Rugstorp, Abbetorp
8. Bäckebo
9. Målerås
10. Gullaskruv bruksort
11. Barkeström
12. Hälleberga
13. Applaryd
14. Gullaskruv säteri
15. Orrefors
16. Flygsfors
17. Gadderås
18. Skedebäckshult
19. Flerohopp
20. Gunnabo
21. Duvetorp
22. Kristvallabrunn
23. Brånahult
24. Holmen, Göttorp
25. Nybro stad
26. Kopparfly
27. Örsjö
28. Ebbehult
29. Gårdsryd
30. S:t Sigfrid
31. Brändebo
32. Agebo
33. Alsjöholm

Översiktskarta, kulturmiljöprogrammets utpekade områden.

Läsanvisning

HUVUDOMRÅDE

Här lär du först känna kulturmiljön. Huvudområdet är ett större område som ger en övergripande kunskap om kulturmiljöns landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling.

KÄRNOMRÅDE

Här får du en djupare beskrivning av områdets värden. Kärnområdet har särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.

HISTORIK

Här hittar du berättelser om människor och andra viktiga företeelser som präglat kulturmiljön. En förklaring till varför de höga kulturhistoriska värdena finns på platsen.

I FRAMTIDEN

Här ges förslag på förhållningssätt inför framtiden för hur kulturmiljön kan bevaras och utvecklas.

I texten finns siffror inom parentes (1), de hjälper dig att hitta rätt i kartorna för huvud- och kärnområdet.

Bilder är tagna av Kalmar läns museum där inget annat anges.
Text: Susann Johannisson och Helena Victor, Kalmar läns museum
Arkeologi: Helena Victor, Kalmar läns museum
Layout: Nybro kommun
Senaste revidering: 2024-12-12

Kulturmiljöerna i Nybro kommun är levande miljöer under ständig förändring. Därför finns det risk att utskriven eller tryckt kopia av kulturmiljöprogrammet inte är den senast uppdaterade versionen. På nybro.se finns den senaste versionen digitalt.

Skoga ingår som glasbruksruin i det kulturhistoriskt värdefulla området Glasriket. Badebodaån där Skoga ligger är utpekat av länsstyrelsen (1997) som ett område med mycket högt naturvärde. Vandringsleden Högsbyleden går genom området.

Huvudområde

Huvudområdet är ett större område som ger en övergripande kunskap om kulturmiljöns landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling.

Kvarnmaden
Höboda
Strömsholm
Kvarn-
holmen
2
Djupac
Badebodaån
Dammen
Högsbyleden
Knektakärret
Virkesön
Lassa-
kärret
Björkekärret
Kullen
Byxemaden
Skåne-
maden
Höbokulla
Tallmaden
1
Glasbrukslämning
Skoga
Dunderhatt
1 Skoga glasbruksområde, lämningar
2 Strömsholms industrimiljö, lämningar
Huvudområde
Kärnområde
Vandringsled
Fornminne

Beskrivning av huvudområdet

Lämningarna efter Skoga glasbruk (1) ligger längst upp i Nybro kommuns nordvästra hörn, alldeles vid Badebodaån. Platsen ligger fem kilometer norr om Kråksmåla, på Flatehults gårds mark. Drygt en kilometer nordost om glasbruksplatsen finns lämningarna efter en annan tidig industrihistorisk plats, Strömsholm (2), med lämningar efter pappersbruk, snickerifabrik och kvarn. I området finns också flera registrerade lämningar efter bostadsmiljöer, torp, backstugor eller andra småhus.

Området ligger vackert vid Badebodaån.

Glasbruket låg på en tidigare våtmarksäng, idag en betesmark med gullvivor.

Glasbruksruinen.

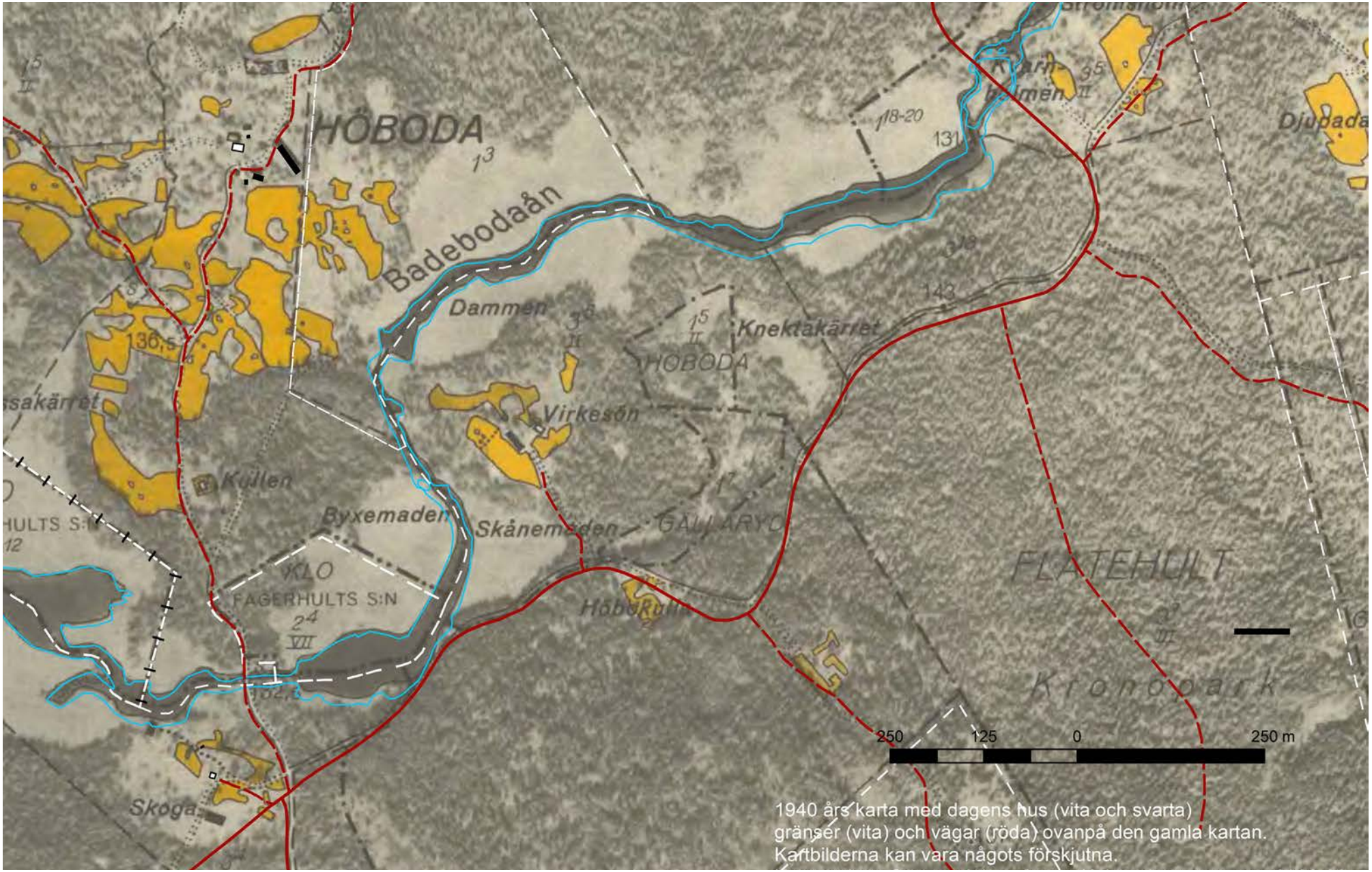
Skoga glasbruk

Skoga var det första glasbruket inom nuvarande Nybro kommuns gränser, då det startade år 1863. Det var också ett av de första i Glasriket, förutom Kosta. Till Glasriket räknas ett område som sträcker sig över nuvarande Kronobergs län och delar av Kalmar län[1]. År 1863 är tidigt i Glasrikets historia, eftersom näringsfrihet inte ännu hade införts i landet. Först året därpå infördes total näringsfrihet och fler glasbruk nystartade. Boda glasbruk från 1864 tillhör de första i en lång rad. Trots att Skoga bara var i drift i 11 år, mellan 1863–1874, så hör det till Glasrikets historia tidiga och har därför kulturhistorisk och historisk betydelse. Skoga är ett tidigt exempel på ett av flera glasbruk i Glasriket som grundades av en hemmansägare (bonde) som ville tjäna pengar, inte bara genom att tillverka och sälja glas, utan också genom att sälja produkter till glasbruket från den egna gården, som ved och jordbruksprodukter. Eftersom inga av de hus som hörde till glasproduktion eller livet kring glasbruket finns kvar här idag är miljön att betrakta som en lämningsmiljö.

Grunden efter glasbrukets huvudbyggnad.

1 En del glasbruk som idag ligger i Kalmar län låg tidigare i Kronobergs län, innan länsgränsen ändrades på 1970-talet.

1940 års karta som visar området, med Skoga nere i bildens vänstra hörn och Strömsholm uppe i bildens högra hörn. Dagens gränser, vägar och hus har lagts ovanpå den gamla kartan (kan vara något förskjuten).

Strömsholm

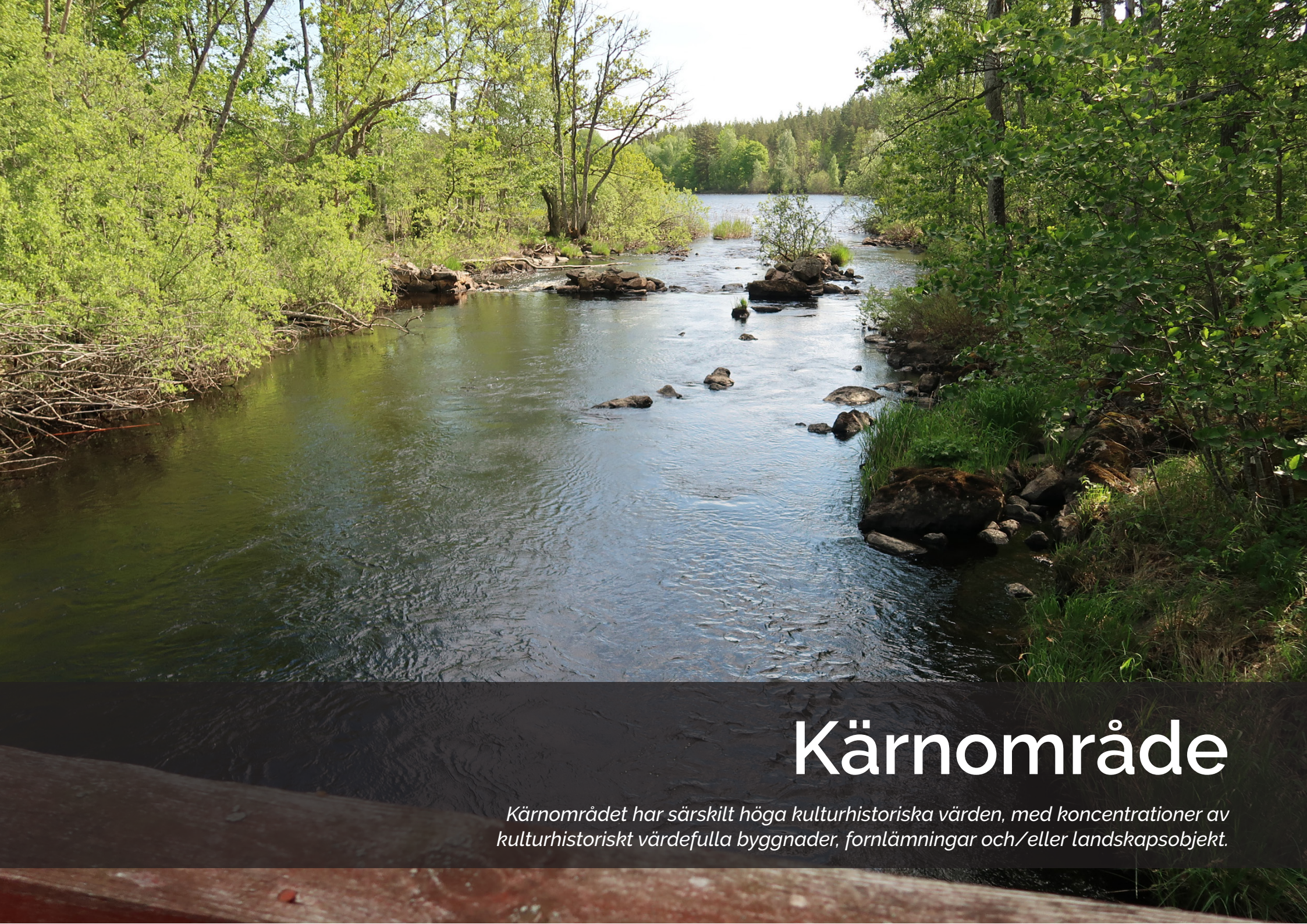
Vid det tidigare lilla industricentret Strömsholm (2) finns idag lämningar efter pappersbruk, snickerifabrik, kvarn och såg. Här finns också en lämning efter minst en bostadsmiljö, som användes som bostad för de som jobbade i någon av industrierna. Grunden efter pappersbruket (i drift mellan år 1800 och 1890-talet) är cirka 10 x 7 m. Lämningarna efter en snickerifabrik (i drift fram till 1890-talet), kvarn (i drift en bit in på 1900-talet) och såg består av två fördämningsvallar, en vattenränna med stensatta kanter, en husgrund med spismursrest, ett fundament, ett skovelhjul (nedsänkt i låda under vattenytan) samt ett 10-tal trästolpar. Snickerifabriken lär ha haft Sveriges första hyvelkutter. Man exporterade färdiga dörrar till England. Bebyggelselämningarna består av tre husgrunder med spismursrest, en källargrund, samt en osäker husgrund. Här finns också spår av odling i stenmur, röjda ytor, ett 20-tal odlingsrösen och en äldre väg, delvis stenkantad. Även fruktträd visar att platsen tidigare var bebodd. Hela platsen är ganska svårtillgänglig och svår att tolka. Se även karta i kapitlet historik.

Strömsholm idag. Det kan vara svårt att förstå att det funnits flera stora industrifabriker här vid det lilla vattenfallet.

Strömsholm sommaren 2018. Foto Nybro kommun.

Kärnområde

Kärnområdet har särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.

Kulturvärden inom kärnområdet

Skoga glasbruk från 1863 är exempel på ett av Glasrikets tidigaste glasbruk. Platsen är idag en lämningsmiljö men hör ändå till Glasrikets tidiga historia och har därför kulturhistorisk och historisk betydelse, både i kommunperspektiv och i Glasriket.

Glas Skog Vatten

Symbolerna hänvisar till den kulturmiljöprofil som togs fram för Nybro kommun 2019.
I Skoga finns exempel på kulturmiljöer ur kategorierna glas, skog och vatten.

den
Badebodaån
Högsbyleden
6
4
9
3
5
8
7
Glasbrukslämning
Skoga
Numrering av objekt
Huvudområde
Kärnområde
Vandringsled
Fornminne
N

3 dammbyggnad

4 hyttbyggnad, husgrund

5 huvudbyggnad, husgrund

6 bostadshus, husgrund

7 bostadshus, husgrund

8 sommarstuga/jaktstuga

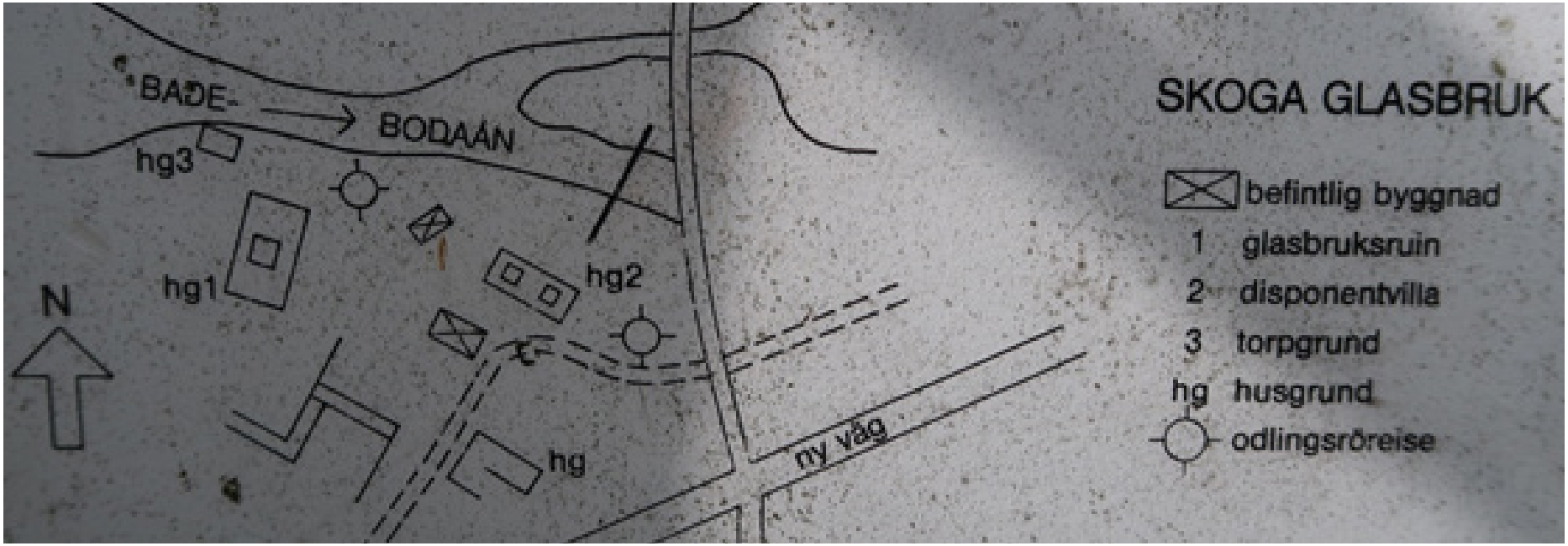
9 möjlig hyttsmedja, husgrund

Det lilla kärnområdet ligger vackert vid ån, på en tidigare våt ängsmark, vid en mad kallad Tallmaden, vilken hörde till en gård i byn Flatehult. Mellan vägen och platsen för glasbruket finns en dammbyggnad (3), en dammvall. Den saknar luckor och någon tydlig lämning efter något verk, men vallen är tydlig i landskapet. Den är en låg dammvall som dämde ett flackt låglänt landskap vid ån. Dess funktion är inte känd. Enligt äldre kartor ser det inte ut att ha varit något kvarnläge här. Kvarnläge fanns däremot någon kilometer nordost, vid Strömsholm (2), så det skulle kunna vara möjligt att man från glasbruket försökt bygga ett vattenfall för att kunna driva ett litet glassliperi här. Detta är dock inte bekräftat. Dammvallen fungerar tillsammans med en enkel träbro som gångstig in till område, från nordost.

Den låga men tydliga dammvallen i sten som idag fungerar som gångstig in i området. Vi vet inte säkert hur eller om denna damm använts till någon kvarn eller sliperi för glasbruket.

Skoga glasbruksruin

En skiss över bruksområdet, dock inte skalenlig. Hyttans grund kan vara 29 meter (hg1) och huvudbyggnaden cirka 22 meter (hg2). Det svarta strecket symboliserar den gångbro som leder in till området från nordost, samtidigt också en dammvall. Vissa husgrunder är oklara och även av okänd funktion.

Mitt på den öppna ytan där glasbruket har legat finns tydliga lämningarna efter flera husgrunder i sten: en hyttbyggnad (4), en huvudbyggnad (5) och två bostadshus (6, 7). Hyttbyggnadens grundstenar finns kvar, så att man kan uppleva hela dess längd: 29 x 15 meter. Inne i hyttan finns lämningar efter en glasugn, en s.k. långugn, med måtten 8,5 x 4,5 meter. Båda konstruktionerna var byggda i obearbetad natursten, granit. Lämningar efter en mindre ugn kan ha varit tempererugn, där deglarna förvärmdes och veden förtorkades, eller efter en sträckugn, som användes vid fönstergastillverkningen.

Lämningar efter husgrunder.

Husgrunden efter huvudbyggnaden (5) är högrest och tydlig. Den är cirka 22 x 11 meter och mer än 2 meter hög. Fram till denna leder en infartsväg in från söder, kantad med en allé. Sambandet mellan allén och platsen för husgrunden är dock bruten genom att en modern sommarstuga/jaktstuga (8) ligger mitt i området. Denna hänger inte ihop med glasbrukets historia. Intill allén ligger grunden efter ett ganska stort hus, som ska ha varit arbetarbostad.

Den imponerande 22 meter långa grunden efter glasbrukets huvudbyggnad.

Grunden efter den arbetarbostad där alla familjer som arbetade på glasbruket bodde.

Ytterligare ett par husgrunder finns i området, vilka inte är säkert identifierade. Ett av dem kan vara hyttsmedjan (9). Den ska enligt uppgift haft samma bredd som hyttan 4,5 meter, men varit något längre än denna, 9 meter lång. I kärnområdet finns idag även ett skjul som används som vindskydd till betesdjuren.

Det finns flera husgrunder i området som inte är kartlagda eller identifierade.

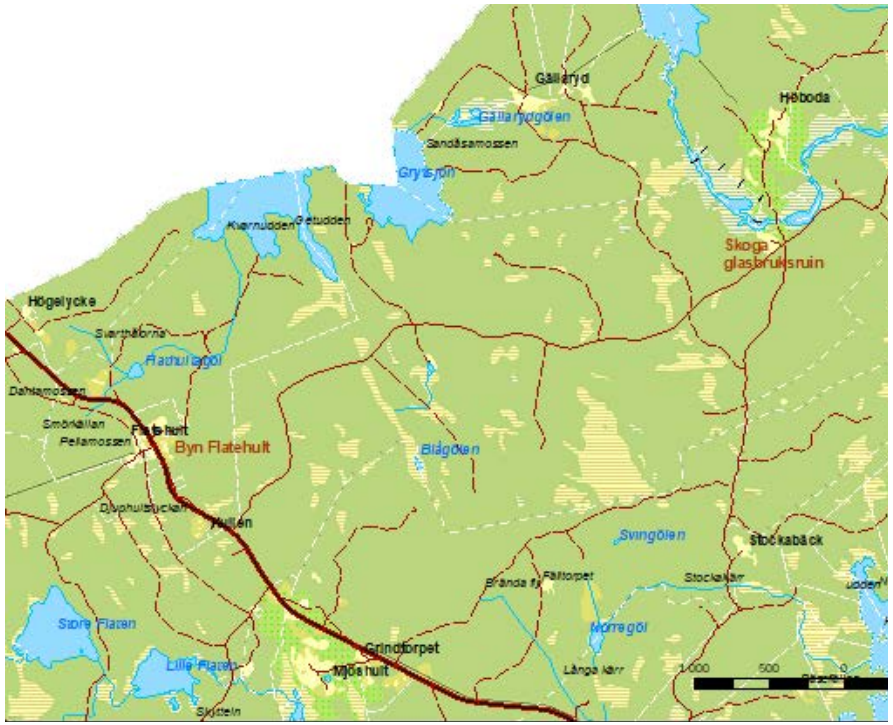
En uppbyggd vägbank.

Historik

Här hittar du berättelser om människor och andra viktiga företeelser som präglat kulturmiljön.
En förklaring till varför de höga kulturhistoriska värdena finns på platsen.

Skoga glasbruk

Kartan visar avståndet från byn Flatehult och marken uppe vid Badebodaån där Skoga ligger.

Porträtt av hemmansägare och glasbruksägare Emil Björkman. Bild Kalmar läns museum.

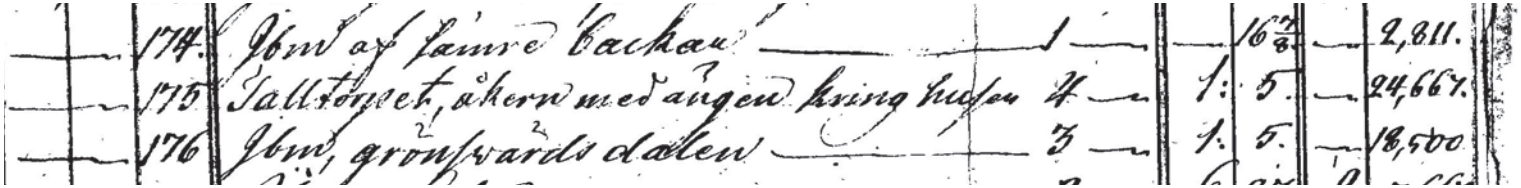
År 1863 grundades Skoga glasbruk av ägaren till Flatehults Gård, Franz Emil Bjökman, på vars mark bruket byggdes. Platsen för bruket ligger vid ån, långt från byn, på byns utmark. Alldeles intill platsen som valdes för hyttan låg ett torpställe Talltorpet, med hus och små uppodlade åkrar och ängsmark. Därför fanns det redan en enkel väg hit. Sannolikt hade byn också fiskat i Badebodaån. Norrut fanns en förbindelse till den lilla byn Höboda som ligger på andra sidan vattendraget. På Badebodaåns norra sida, mitt emot Skoga, ligger även ett par små avstyckningar som hör till byn Klo i Fagerhult socken, i Högsby kommun. Avstyckningarna finns kvar än idag. Vattendragen hade stor betydelse både för fiske och för slåtter; naturligt madslåtter. Det var vanligt att byar som inte hade egna vattendrag kunde få ta del av de tillgångar som fanns vid ett vatten långt ifrån den egna byn. I detta fall finns det andra sjöar kring byn Klo och det är över sex kilometer fågelvägen mellan byn Stora Klo och platsen vid Badebodaån. Trots detta har byn haft egna fastigheter vid Badebodaån i flera hundra år. Se även karta från 1940.

Glasbrukets tillverkning bestod mestadels av buteljer i olika storlekar, kvartsbuteljer och halvstopsbuteljer, men också av fönsterglas. Det finns några bevarade flaskor kvar från tillverkningen, och av dem att döma hade glasmassan olika färger som är typiska om man använder lokal sand, som innehåller olika grundämnen och järn vilka färgar glasmassan grön eller brun.

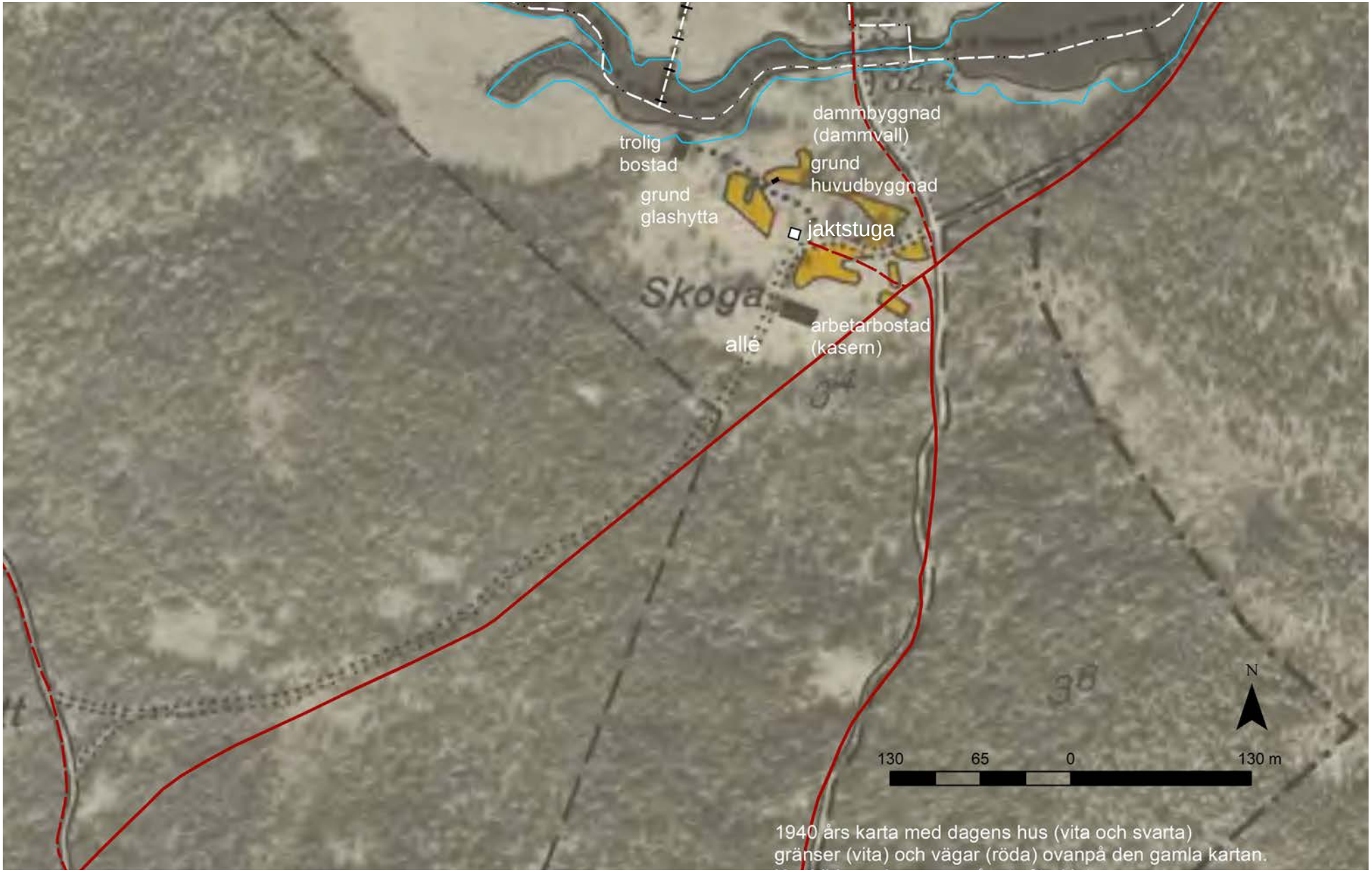
Till hyttmästare och troligen platschef rekryterades Claes Johan Berg, som varit verksam vid både Wenzelholm och Haga glasbruk. (Haga var ett litet bruk som liksom Skoga grundats tidigt, redan 1848. Det låg cirka 14 km norr om Åseda, i nuvarande Lemnhults socken, Vetlanda kommun och Jönköpings län). Förutom hyttmästaren var det 7 anställda som skötte produktionen. Majoriteten av dessa hade följt med hyttmästare Berg från Haga glasbruk som gick i konkurs året innan, 1862. Alla anställda bodde med sina familjer i en arbetarkasern, som rymde 6–8 familjer i små lägenheter om 1–2 rum och kök. Kasernen ska ha legat cirka 130 meter sydost om hyttan. Enligt uppgift plockades detta hus ner efter att bruket hade upphört, år 1880. Det ska då ha fraktats till Björkshults glasbruk i Högsby kommun, där det byggdes upp och användes som arbetarbostad. Senare brann det dock. Kvar på den plats där kasernen stod i Skoga lämnades en husgrund i sten. En annan kasern fanns kvar in på 1940-talet, se karta.

Halvstopsbutelj. Möjligen tillverkad på Skoga glasbruk. Färg: Grönt klarglas. Teknik: Blåst fast i form. Mått: Ovan angivna diameter avser bottendiameter. Inskrivet i huvudkatalogen 1957. Funktion: Halvstopsbutelj Foto: Kulturparken Småland / Smålands museum.

Ett utklipp ut den text som hör till 1798 års karta (Storskifteskarta över byn Fatehult) namnger platsen (nr 175) som ”Talltorpet, åker med ängen kring husen”.

En karta från 1940 som trots att de viktigaste byggnaderna försvunnit ändå ger en viss bild av området, med den tidigare infartsvägen från söder. Det lär ha varit en pampig infartsväg kantad med en allé (som delvis finns kvar), med den höga huvudbyggnaden i fonden.

Det fanns också en huvudbyggnad (5), med en våning mot hyttbacken och två våningar med utsikt över ån. Huset rymde olika funktioner som bostad åt platschefen och säkert även kontor och någon liten affärslokal där de anställda kunde handla matvaror och annat. I ett par rum här bodde också hyttmästaren Berg. Huset revs i början av 1900-talet.

Eftersom bruket gick dåligt ekonomiskt var glasarbetarnas löner låga. Ibland fick arbetarna betalt i natura, med varor som kom från gårdens egen ”handelsbod”, med produkter som i sin tur kom från den gård som Björkman ägde och drev. Skoga glasbruk kallades i folkmun för ”Vattenvällingbruket”, som tyder på att arbetarna hade det dåligt ställt och bara hade råd att äta tunn välling. De anställda på Björkmans gård fick också hjälpa till för att hålla glasbruket på fötter. De skulle se till att bruket hade de råvaror som behövdes (kisel, sand, kalk och aska) och stora mängder ved som gick åt för att elda glasugnarna till den höga temperatur som krävdes.

Förutom att glasbrukets lönsamhet var dålig påverkades man dessutom av nödåren 1867–69. Som inte detta hade varit nog så brann glasbruket. Det byggdes dock upp igen och man fortsatte driften ytterligare några år innan det åter var dags för ytterligare en svår brand, som förstörde bruket. Denna gång hade inte ägaren råd att bygga upp bruket igen och detta innebar slutet för kommunens första glasbruk.

NÖDÅREN 1867–69
Sommaren 1867 frös och regnade den mesta växtligheten bort. Isarna låg kvar på sjöarna och vissa sommarnätter blev det frost.

Året därpå blev det tvärtom. Från april till långt in i september föll knappt en regndroppe över landet. Hettan dallrade i luften dag efter dag och all gröda brändes bort. Redan i början av juni stod skogarna brunbrända och vissna och "foglarna föllo döda af träden".

Hela landet drabbades av katastrofen. Men värst utsatt var Norrland, tätt följt av Dalarna, Värmland, Småland och Öland. Bönderna hade ingen mat kvar och inget utsäde till kommande år. De allra fattigaste, de som var utan gård, kunde inte heller få anställning eller småjobb. Många glasbruk gick i konkurs.

Det var efter dessa år som en stor utvandringsvågs till Amerika tog fart från Småland.

Strömsholm och andra kvarnplatser

Strömsholm historia verkar inte vara så väl dokumenterad. Ett annat namn som fanns i kartbilden vid Strömsholm var kvarnholmen. På en karta över Höboda från 1795 syns en dammvall mitt i ån mellan Strömsholm och Skoga, så någon form av kraftutvinning måste ha funnits här, troligen en kvarn. Platsen kallas än idag på kartan för ”Dammen”. Ett intilliggande torp kallades Virkesön.

Ett utsnitt ur 1866 års skifteskarta över Höboda visar den plats som blev Strömsholms industrimiljö. 1866 har den nummer 1449 på kartan, vilket namngivits som Qvarnholmen.

Skoga i framtiden

Här ges förslag på förhållningssätt inför framtiden för hur kulturmiljön ska bevaras och utvecklas.

Nybro kommun vill att kommunens kulturmiljöer ska bevaras och utvecklas så att kommande generationer kan ta del av dem. Under rubriken "bevara" anges vad vi är skyldiga att ta hänsyn till enligt lag. Under rubriken "utveckla" finns tips om hur viktiga kulturmiljöer kan utvecklas och förvaltas så att deras värden finns kvar för eftervärlden. Tipsen kan rikta sig till Länsstyrelsen, kommunen och/eller till dig som privatperson.

Läs mer tips om hur du kan vara med och utveckla kulturmiljöer under "Generella råd" i Kulturmiljöprogrammets inledningskapitel.

Utveckla

Skoga glasbruksmiljö är en lämningsmiljö som kan utvecklas till ett besöksmål av historiskt intresse och som ingår som en viktig pusselbit i Glasrikets historia. Området ska behandlas med varsamhet.

Lämningsmiljön bör karteras, dokumenteras, skyltas och röjas regelbundet för att kunna förstås och upplevas. Möjliga skydd av miljön ska undersökas.

För att utveckla platsen som besöksmål behöver tillgängligheten till platsen förbättras. Möjligheten att ta sig till området från söder istället för öster kan utredas.

Om området skulle kompletteras med fler byggnader i framtiden behöver en särskild kulturmiljöutredning göras.

Insamling och sammanställning av brukets historia får gärna göras.

Referenser

Det finns få texter som handlar om Skoga glasbruk och Strömsholm. Kråksmåla hembygdsförening har sammanställt en kort text, som finns på deras hemsida (samma som på hemsidan om Nybrokunskap) och en skylttext. Något finns att läsa på facebooksidan Glasrikets historia. Historiken i detta dokument är hämtade från denna text. De kartor som finns över området är en tidig skifteskartan från byns storskifte 1798, vilket är över 60 år före glasbruket etablerades, och en ekonomisk karta från 1941, vilket är över 60 år efter att glasbruket försvann.

Läs mer/referenser

Fragment av ett bruk 1863–1874, Börje Björkman, 1986 (småtryck, Nybrosamlingen, Nybro bibliotek).

Natur i Östra Småland, Markus Forslund (red), Länsstyrelsen i Kalmar, 1997.

Kulturminnesvård i Nybro kommun, Nybro kommun 1988.

Övriga referenser

Nybrokunskap: www.nybrokunskap.se
Fornminneskartan: www.raa.se/fornsok
Historiska kartor: www.lantmateriet.se, historiska kartor